

Att appropriera en bästsäljare

– Pehr Thomassons arbetarskildringar
och *Onkel Toms stuga*

Åsa Arping

Harriet Beecher Stowes roman *Onkel Toms stuga* är ett av världslitteraturens mest spridda och omtalade 1800-talsverk, med en fascinerande receptionshistoria. Romanen publicerades 1851–52, först som följetong och sedan i bokform – sedermera seklets mest tryckta vid sidan av Bibeln (Winship 1999). I amerikansk litteraturkanon har verket ömsom förkastats ömsom återupprättats – radikal frihetsappell eller patriarkal och i grunden rasistisk partsinlaga? (Parfait 2007). Trots att skildringar av slaveriet ofta kopplats till den amerikanska arbetarlitteraturhistorien har Beecher Stowes berättelse inte räknats dit. Författaren var en vit medelklasskvinna i det tongivande nordost, och *Onkel Toms stuga* brukar först och främst betraktas som en sentimental familjeroman i den viktorianska traditionen (Tompkins 1985: 124).

Men vad händer när ett bästsäljande verk som detta planteras om i nya nationella och regionala sammanhang? Det exempel jag ska behandla i det här kapitlet är två berättelser av en svensk författare, Pehr Thomasson, som var samtida med Beecher Stowe. Hans *Vallpojken och inspektorn* (1854) och *En arbetares lefnadsöden, eller Slaflifvet i Sverige* (1859) har båda fattiga lantarbetare i centrum. Båda anspelar på *Onkel Toms stuga*. Men på vilka sätt åberopas förlagan och dess brännande fråga om frihet och människovärde hos Thomasson, och vad kan den här typen av relation lära oss om litterära återbruk som en måhända underskattad del i diskussionen om litterär kanon?

Drängen som blev folkskald

Pehr Thomasson (1818–1883), bondsonen och sedermera drängen från Blekinge som blev folkskald, är inte okänd i svenskt arbetarlitteratursammanhang. Lars Furuland framhåller i sin avhandling *Statarna i litteraturen* att Thomassons folkskrifter ger ”ett tvärsnitt genom 1800-talets agrarsamhälle” (Furuland 1962: 150). Han utnämner *En arbetares lefnadsöden* till ”en svensk Onkel Toms stuga, en jordarbetarens egen klagoskrift” (152). Nekrologen över Thomasson i *Blekinge Läns Tidning* den 13 mars 1883 beskriver honom som en läsande dräng och autodidakt, vars diktning var ”hemtad ur sjelfva folkets lif”. Här framhålls också hans stora insats som läsfrämjare, som ”hos hundra- ja kanske tusen-tals allmogemän väckt hågen för läsning”.

Thomasson skrev en hel del om klasskonflikter på landsbygden men publicerade också historiska berättelser och inledde sin bana som poet. Han var synnerligen produktiv – 213 poster finns förtecknade i sökkatalogen Libris, flera verk trycktes också i nya upplagor.

Under ett antal år företog Thomasson vandringar runt om i landet, skrev om det han såg och publicerade merparten i form av kortare ”pennritningar”, ofta i Kalmartidningen *Barometern*. Åtskilliga alster salufördes i Bonniers serie ”Öreskrifter för folket”, där Thomasson stod för nästan en fjärdedel, 38 häften (Furuland 1962: 148). Totalt trycktes uppskattningsvis över en halv miljon exemplar av hans bidrag till serien (Persson 2019). Bland övriga medverkande återfanns både alltjämt kända namn, som C.J.L. Almqvist, Marie-Sophie Schwartz och August Bondesson, och mer eller mindre bortglömda, som Octavia Carlén, Julius Mankell och Albrekt Segerstedt.

Under författarkarriärens höjdpunkt på 1860- och 70-talen, sedan Thomasson flyttat till Stockholm, trycktes hans texter i en mängd tidningar, tidskrifter och kalendrar. Flera verk översattes till danska, tyska, engelska, franska, italienska och finska och han startade även en liberal veckotidskrift, *Medborgaren*. Thomasson förärades en guldmedalj från drottning Lovisa för sitt litterära arbete och erhöll regelbundet anslag från Svenska Akademien. Under sina sista år fick han ett årligt understöd från riksdagen (Lindström 1883).

Det är en intressant fråga hur själva publiceringsformen påverkar kanoniseringen av verk och författarskap, och inte minst vad detta betytt historiskt just för spridningen

av litteratur med arbetar tematik. Jag kommer dock inte att behandla problematiken närmare här. I stället ska jag alltså visa hur två av Thomassons verk anknyter till *Onkel Toms stuga* och diskutera den relation som upprättas som en form av vad jag kallar skönlitterär appropriering (Arping 2022: 102).

Med sin tendensskrift mot slaveriet blev Harriet Beecher Stowe snabbt ett världsnamn i 1850-talets litterära cirkulation. Även om Thomassons gärning inte på långa vägar kan mätas mot detta genomslag lär han ändå ha varit en av Sveriges mest lästa prosaförfattare före Strindberg (Furuland 1962: 149). Ett av många prov på att hans alster spreds i de breda folklagren återfinns i en insänd artikel i *Handelstidningens Weckoblad* den 21 maj 1859 (ursprungligen *Kapten Puff*), med rubriken ”Ur ett bref från en arbetare”. Den anonyma skribenten meddelar att han nu läst *En arbetares lefnadsöden* för andra gången och att romanen ”bör läsas af alla dem som vill se en sann teckning af ställningar och förhållanden inom samhällsbyggnadens nedersta våning”.

Flera recensenter framhöll att författaren uppenbarligen själv har erfarenhet av de miljöer han skildrar, ”torparens hemlif och backstugusittarens kvalm och rök”, som det uttrycks i *Falköpings Tidning* den 7 maj 1859. Men att beteckna lantarbetarens ställning i Sverige som just ett *slavliv* stötte också på kritik. Anmälaren i *Skånska Posten* den 6 juli 1859 klagade på att Thomasson målar de lägre skiktens tillvaro i alltför mörka färger, och finner uttrycket ”slaflif” starkt överdrivet. Thomasson gör regel av det som snarare är undantag, menade skribenten.

Onkel Toms stuga i Sverige

Min väg till Pehr Thomasson går via ett samnordiskt projekt, där fem forskare undersöker Harriet Beecher Stowes berättelse *Onkel Toms stuga* och dess färd från rasförtryckets USA till dagens nordiska välfärdsstater – från de första översättningarna till nutida, från följetongsberättelse till ljudbok och från flerhundra sidig vuxenberättelse till starkt förkortade bilderböcker för barn och ungdom. Berättelsens otaliga relationer till de nordiska samhällena undersöks bland annat med hjälp av aktör-nätverksteori, perspektiv från kritiska kulturarvsstudier samt bok- och mediehistoria.

Det är fascinerande att se de tydliga avtryck som *Onkel Toms stuga* gjorde bland svenska 1800-talsförfattare (Arping 2022). Bland de exempel jag tar upp inom

projektet återfinns Jeanette Granbergs drama *Hos oss! eller En motbild till Onkel Toms stuga* (1854) som handlar om fattigdom och filantropi i samtidens Stockholm. Även Fredrika Bremer återknyter i flera sammanhang till *Onkel Toms stuga*, och jämför det amerikanska slaveriet med kvinnoförtrycket i Sverige, där som bekant alla kvinnor utom änkor var omyndiga. Det krav på ogift kvinnas myndighet som yttras i romanen *Hertha, eller En själs historia* (1856) blev också verklighet några år senare (Wieselgren 1978: 100ff). Kring sekelskiftet 1900 aktualiserades *Onkel Toms stuga* även som del i en barnaktivistisk rörelse, och berättelsen ingick, som regel i starkt förkortad och bearbetad form, i utbildning och fostran av flera generationer av barn och unga över hela Norden.

Även om hänvisningarna efter hand tunnades ut återkommer Beecher Stowes berättelse som självklar referenspunkt långt fram på 1900-talet och det senaste exemplet jag har funnit är den tidigare socialdemokratiska ministern Thage G. Petersons bok från 2021, om sin barndoms vänskap med Elin Wägner. Det är tydligt att historien har haft en särskild betydelse i progressiva kretsar. Ett intressant exempel i sammanhanget är Harry Martinson, för övrigt uppväxt i samma blekingska ort som Thomasson – Jämshög. Martinson lär ha kommit i kontakt både med föregångarens alster och med Beecher Stowes berättelse i någon av de utgåvor bearbetade för barn och unga som brukades i skolundervisningen, där inte minst Barnbiblioteket Sagas illustrerade bearbetning från år 1900 var vida spridd.

I Martinsons självbiografiska barndomsskildring *Nässlorna blomma* (1935) åberopas *Onkel Toms stuga* vid ett par tillfällen. Först när sockenbarnet Martin tar avsked från det prydliga men kärlekslösa Tollene gård för flytt till nästa ställe. När Hellig, ena dottern i huset, vid avskedet skickar med ett paket med tillhörigheter ser Martin tårar i hennes ögon, vilket han tolkar som falskt medlidande och återgäldar med ett plötsligt flin. Berättaren återger Martins tankebanor: ”Tycka synd om Onkel Toms son, haha” (Martinson 1944: 164). Martin har fått för sig att husbonden medvetet skickar honom vidare till en dålig plats och försöker ta kommando över känslan av svek och övergivenhet, vilket tar sig uttryck i ett slags omvänt klasshat.

På den mörka vägen till den nya gården, Norda, sjunger Martin ”Sången om hednafolken” och kommer att tänka på de hunsade svarta: ”En såg hur de behandlade dem i Onkel Tom, piskade och slog dem” (Martinson 1944: 179). Jagets associationer och allusioner rör sig i romanen mellan olika läsefrukter, från Bibeln till äventyrsberättelser och skillingtryck. Bengt E. Anderson har lyft fram hur

kopplingarna till olika typer av litteratur bidrar till att skildra karaktären Martins utveckling men också vidgar perspektivet till ett ”allomfattande program” (Andersson 2000: 294).

De överföringar, transformationer och bruk av *Onkel Toms stuga* som återfinns i svensk och nordisk litteraturhistoria understryker hur väl Beecher Stowes berättelse passar in i David Damroschs ofta återopade definition av *världslitteratur*, som en specifik typ av *textuell cirkulation* där verk blir till världslitteratur ”by being recieved into the space of a foreign culture, a space defined in many ways by the host culture’s national tradition and *the present needs of its own writers*” (Damrosch 2003: 283, min kursiv). Här betonas den betydelse som den mottagande nationella traditionen och författarnas aktuella behov har för vilka utländska verk som översätts och avsätter spår i den lokala miljön.

Motivisk affinitet

Vilka behov i den svenska samtiden, för att anknyta till Damrosch, ger Pehr Thomassons bruk av *Onkel Toms stuga* uttryck för? Thomassons berättelser visar för det första hur de som ville diskutera arbetarfrågan i Norden kunde ta avstamp hos Beecher Stowe. Här fanns uppenbarligen en tydlig översättbarhet som sträckte sig långt utanför det ursprungliga sammanhanget.

Den möjliga kopplingen till en inhemsk arbetarfråga skedde för övrigt redan när *Aftonbladets* följetongsversion av *Onkel Toms stuga* lanserades, i form av en ”puff” dagen före publiceringsstart, den 24 oktober 1852. Den osignerade texten lyfter fram hur Beecher Stowe, i likhet med andra socialt engagerade författare i samtiden, använder tendensromanen för att skildra lidandet i ett försök att väcka känslor och åstadkomma förändring: ”Fabriksslafven i hans källare, tiggaren i hans näste, brottet och lasten i deras kulor, den uthungrade statorparens barn i deras usla baracker – allt kommer fram i ljuset, och menskligheten känner sig slagen av en uppfriskande fasa” (Anonym 1852).

Artikeln ger uttryck för en ambition som sedan återkom i mottagandet av *Onkel Toms stuga* – att överföra historien om slaveriet i de nordamerikanska sydstaterna till vad man såg som ett mer adekvat svenskt sammanhang. Här saknades en diskussion om slaveriet som en fråga av vikt. Sverige hade tämligen nyligen, år 1847, förbjudit slaveriet på kolonin St. Barthélemy i Västindien. I Storbritannien, som från 1833

hade inlett en avveckling av slaveriet i samma region, upprättades en stark koppling mellan chartiströrelsen och abolitionismen som aldrig fick någon nordisk motsvarighet. Medan författare som Dickens och Charlotte Brontë gärna anknöt till slavnarrativet i sina berättelser om fattigdom och kvinnoförtryck har liknande kopplingar i nordisk 1800-talslitteratur inte fått samma utbredning och heller inte nått samma effekt.

I diskussionen kring *Onkel Toms stuga* märktes istället en tydlig rörelse bort från ursprungskontexten. Och även om puffen i *Aftonbladet* för över fokus till fattigdom, utsugning och missbruk på svensk mark, dras inga tydliga sakpolitiska slutsatser. Snarare glider resonemanget kring slaveriet över till ett inre, själsligt och existentiellt plan, med tydligt kristna och patriarkala undertoner: ”Slaveriet finns bland alla racer, äfven de hvita, finns omkring oss, finns i djupet af vårt eget bröst: ty vantron, fegheten och lasten äro ju ingenting annat än negerlafveriet på andens område” (Anonym 1852).

I den samtida receptionen av Thomassons *En arbetares lefnadsöden* påtalades genast affiniteten till Beecher Stowe. I ett supplement till *Söderköpings Tidning* den 1 juni 1859 görs en explicit koppling till den amerikanska författarinnans två mest kända litterära protagonister: ”vi föreställa oss att den läsande allmänheten, som med så mycket intresse följt Onkel Toms och Dreds olyckor, äfven skall ha ett hjärta för Thore Jönsons lidanden”. Jönsson är alltså huvudperson i *En arbetares lefnadsöden*, som jag strax ska återkomma till.

Men låt mig börja med *Vallgossen och inspektoren* (1854), där Thomasson för första gången återoppar *Onkel Toms stuga*, som hade utkommit i bokform på svenska och som följetong i *Aftonbladet* två år tidigare. Thomassons 112-sidiga prosastycke skildrar en fattig och hunsad landsbygdsbefolkning. Den rymmer en kritik mot statarsystemet och kan också ses som ett debattinlägg mot husagan (Furuland 1962: 151). Arbetarna på Spegelvik förtrycks av en ondsint godsförvaltare, inspektor Hård, som för övrigt påminner en hel del om den grymme slavägaren Simon Legree i *Onkel Toms stuga*. En av dem som råkar ut för Hårds oresonlighet är den godhjärtade vallgossen Erik. Men efter att ha räddat den änglalika patronsdottern Blenda från att falla från en klippa får han en rejäl summa pengar av hennes far och blir närmast upptagen i familjen. Tio år senare har han övertagit Hårds post som förvaltare och infört en helt annan regim. Händelseutvecklingen påminner en del om hur Onkel Tom på flodångaren söderut mot Louisiana räddar

lilla Eva från att drunkna, varpå hennes far, St Clare, visar sin tacksamhet genom att köpa honom och ta med honom hem.

Det rör sig inte om ren vidareiktning, men det finns en tydlig motivisk affinitet, där klasskonflikten är synlig men också i viss mån harmoniserad. I slutet återoppar berättaren explicit författaren Beecher Stowe och efterlyser liknande skildringar från närmare ort:

Vi hafva med rörelse läst mistress Stowes skildningar öfver slaffolkets behandling i södern; men vi skulle blifva lika rörda, om en så skicklig penna företog sig att måla de underhafvandes ställning på många egendomar i Norden, der arbetare äro lemnade i händerna på en tyrannisk förvaltare (Thomasson 1854: 82).

Thomassons sätt att återoppar Beecher Stowes berättelse visar hur tidens prosalitteratur, inte minst den folkliga, i hög grad ännu byggde på den klassiska retorikens huvuduppgifter – att undervisa, underhålla och beröra (Viklund 2008: 10). I citatet ovan betonas särskilt den känslomässiga effekten, *rörelsen*. Att Thomasson nämner just Beecher Stowe tyder också på att han ser ett värde i att hänvisa till ett välkänt, internationellt bästsäljande tendensverk som otvivelaktigt förmått påverka läsekretsen. För att anknyta till Damroschs beskrivning av hur översatta texter fungerar i mottagarkulturen kan vi se hur *Onkel Toms stuga* avsätter spår och ger en samtida författare som Thomasson möjlighet att diskutera ett aktuellt svenskt samhällsproblem. Samtidigt efterfrågar han uppenbarligen i likhet med en del tidigare debattörer en mer näraliggande historia i större samklang med villkoren i de nordiska jordbrukssamhällena.

Fem år senare, 1859, vågade Thomasson själv försöket att skriva vad Furuland alltså kallat en svensk *Onkel Toms stuga*, i form av den 116-sidiga berättelsen *En arbetares lefnadsöden, eller Slaflifvet i Sverige*. Jagberättaren Thore Jönsson, eller ”Jordbo-Lises Thore” som han kallas, återger ett liv fyllt av hårt slit, svält, förtryck och orättvisor. Vid sex års ålder föräldralös tiggare, sedan fattighjon utauktionerad till lägstbjudande, därpå dräng och så fattigtorpare – innan han och hustrun Elin till sist bestämmer sig för att försöka undkomma den förföljande fattigdomen genom att söka ett nytt liv i Amerika åt sig och de sju sönerna, vilka annars i sin tur riskerar att tvingas återupprepa föräldrarnas lönlösa kamp.

Berättelsen rymmer ett pärlband av motgångar och förakt från överheten – ”rike Jösse”, bondsonen som egentligen är Thores far men som inte vill veta av honom,

prästen som förvägrar modern kyrkringning vid begravningen eftersom hon på grund av sjukdom inte deltagit i nattvarden, husbönder som pryglar honom och länsman som för honom till häktet när han slår tillbaka, en arrendator vars grymma villkor placerar familjen på svältgränsen. Sedan hjälper det inte att fadern, som tidigare förnekat honom, ångrar sig på ålderns höst och ger familjen ett hem. Det samhällssystem som skildras har stagnerat och förnekar majoriteten av sin befolkning människovärde.

Även här återfinns förvaltare och husbönder som inte står den ökände Legree efter, och protagonisten Thore får i likhet med Onkel Tom och tidigare Erik rädda en liten herrskapsfröken från att drunkna, vilket renderar honom belöningar. Liksom Onkel Tom är Thore Jönsson i lika delar Job och Kristus – hårt arbetande, tålig, hederlig och gudfruktig. Mitt i all grymhet finns även goda människor, som bistår med mat och kläder, ett vänligt ord och medmänsklighet. En baron beskrivs som en far för tjänstefolket, vilka vid hans frånfalle gråter som barn. Liknande scener återfinns också i *Onkel Toms stuga*. Även om klassperspektivet återigen blir synligt saknas i den här tidens litteratur i allmänhet vad vi idag skulle kalla en medvetenhet om klass på ett strukturellt plan.

I en avslutande berättarkommentar som riktar sig direkt till läsaren dras så parallellen mellan slaveriet på andra sidan Atlanten och omänskliga arbetsvillkor bland svenska lantarbetare:

[...] ända ifrån Ystad till Haparanda, der det på många ställen råder ett slaf lif, som vid närmare skärskådande torde vara fullt jemförligt med det som enligt beskrifning skall vara rådande i vissa stater af Nord-Amerika (Thomasson 1859: 110).

Sättet som berättarinstansen riktar sig direkt till läsaren och beskriver tillståndet i nationen och vad som måste göras är ytterligare en likhet med förlagan. *En arbetares lefnadsöden* kritiserar öppet den orättvisa svenska lagstiftningen, från arvsrätt och husaga till konventikelplakatet och den snedvridna representationen i riksdagen. Även Thomasson propagerade för reform med utgångspunkt i kristen etik, ett samhälle där ”människan och icke allenast penningen har rösträtt” (Thomasson 1854: 117).

Skönlitterär appropriering

Vad gör då Thomasson med originalberättelsen? Vidarediktning är som nämnts en alltför stark karaktäristik. Möjliga intertexter kan förvisso pekats ut, men framför allt handlar det om en affinitet i form av likartade karaktärer, scener och händelseutvecklingar. Det förblir oklart om dessa likheter är tänkta att väcka läsarens uppmärksamhet eller om de snarare ska betraktas som ett slags allmängods.

Ytterligare ett begrepp för att förklara relationen kunde vara litterär appropriering. Världslitteraturforskaren Alexander Beecroft har myntat begreppet *nationalist appropriation*, nationalistisk appropriering, och avser då användningen av verk i en inhemsk nationell litteraturkanon för politiska syften, exempelvis i nationsbyggande sammanhang, något som var särskilt aktuellt i Västvärlden just under 1800-talet (Beecroft 2015: 232). Som bland andra Damrosch visat kan översatt litteratur fylla liknande funktioner, alltså att stärka argumentationen kring en inrikespolitisk fråga med hjälp av ett internationellt välkänt exempel (Damrosch 2003b: 514).

Båda Thomassons verk är skrivna av, om och för lantarbetare, för att använda Lars Furulands klassiska definition av arbetarlitteratur. Samtidigt passar de inte in i gängse, nutida ramar för vad som kunde kallas en *förebildlig* arbetarlitteratur. I svensk litteraturhistorieskrivning är de nykritiska och modernistiska måttstockarna på många sätt alltjämt tongivande. Här finns samma motvilja mot kristen sentimentalitet, tendenslitteratur och bästsäljare och samma förkärlek för den borgerliga utvecklingsromanens individualism som präglar synen på vad som utmärker kvalitetslitteratur över hela Västvärlden.

Med få undantag, Almqvists *Det går an* (1839) är väl det mest kända, har svenska tendensromaner haft ett kort bäst-före-datum. Det ligger i litteraturtypens natur att diskutera en brännande samtidsproblematik, vilket ofta gör att relevansen minskar när själva grundfrågan blir inaktuell. Här finns nog ytterligare en orsak till att en hel del litteratur med klasstematik inte blir kanoniserad. Thomassons kortroman blev uppenbarligen uppmärksammas i sin samtid, även om öresskriften som publikationsform ytterligare bidrog till begränsad litterär status och livslängd. Berättelsen innebar ett svar på något som tydligt efterfrågades redan i pressmottagandet av *Onkel Toms stuga* (liksom för övrigt av Thomasson själv i *Vallpojken och inspektorn*) – skildringar som tematiserar svenska samhällsproblem,

som det grasserande alkoholmissbruket, den skriande fattigdomen och omänskliga arbetsförhållanden.

Vad som brukar räknas som arbetarlitteratur är som bekant föränderligt och beroende av nationell och historisk kontext. I USA har *Onkel Toms stuga* inte uppmärksammats i arbetarlitteratursammanhang. Snarare än det hårda arbete som den förslavade befolkningen tvingas genomlida på gods och plantager fokuserar romanen vita människors brott mot kristen medmänsklighet. Annars har texter om slaveriet en självklar plats i amerikansk arbetarlitterär tradition. I antologin *American Working-Class Literature* från 2006 lyfter redaktörerna Nicholas Coles & Janet Zandy fram just bredden i det amerikanska arbetarlitterära sammanhanget. Bredvid industriproletariat, gruv- och järnvägsarbete ryms även texter om hushållerskor, servitriser och slavar. Redaktörerna skriver i förordet att de författare som inkluderats ”are as diverse in race, gender, culture, and region as America’s working class itself (Coles & Zandy 2006: xv). Här finns också alla möjliga genrer företrädda, även spirituals och tidigare otryckta brev. Författarna bakom texterna är ofta okända. Samma bredd och inklusiva inriktning är svår att se i svensk litteraturhistorie-skrivning kring klass och arbete.

Arbetarlitteratur bortom kanon – avslutande diskussion

Varför gick då Pehr Thomasson omvägen om en sentimental familjeroman i USA för att föra fram sitt budskap om lantarbetarnas situation i Sverige? På ett plan är frågan felställd. Den sentimentala traditionen var väletablerad för att inte säga tämligen dominerande vid mitten av 1800-talet. På samma sätt utgjorde familjen ett självklart motiviskt centrum även för mer radikala författare.

Slavnarrativet i *Onkel Toms stuga* visade sig gångbart att ta spjörn emot i en tid när den gryende socialismen ännu inte hade börjat intressera sig nämnvärt för lantarbetarna. När Thomasson åberopar den gruppens utsatthet är det utifrån specifikt svenska förhållanden och med en uttrycklig önskan om förändring. Föregångaren bidrar med auktoritet, aktualitet och angelägenhet. Med Damrosch kan vi konstatera att Beecher Stowes berättelse fyllde specifika behov i dåtidens svenska värdkultur. Flera samtida svenska författare kunde åberopa den i sina ambitioner att uppmärksamma orättvisor och väcka opinion för utsatta grupper.

Men det är också tydligt att ursprungsberättelsen i sig behövde bearbetas för att passa en svensk läsekrets och att skönlitterära aktualiseringar av den rymde olika typer av anpassning, eller vad Beecroft kallar *appropriation*, till en lokal situation. Den amerikanska slaveriinstitutionen behövde översättas även kulturellt för att anses motsvara en annan, nationell verklighet, av fattigdom, förtryck och ojämlik fördelning av makt och resurser.

Varken *Onkel Toms stuga* eller Pehr Thomassons berättelser ingår i respektive nations litterära kanon och de brukar heller inte betraktas som arbetarlitteratur – så varför uppmärksamma dem i ett sådant här sammanhang? Litteraturvetare har länge undersökt det kanoniserade i syfte att förklara storheten i institutionaliserade, konsekrerade verk. Sådana cirkelresonemang skapar och upprätthåller klassiker i ett slutet system. Den arbetarlitterära kanon utgör här egentligen inget undantag och den som tar sig för att undersöka litteratur bortom denna kanon fastnar gärna i förutbestämda och svårlösta definitionsproblem. Även om diskussionen inte minst kring genrefrågor är livlig i dagens svenska och nordiska arbetarlitteraturforskning återstår fortfarande en hel del berättelser att undersöka i marginalerna.

Forskning som söker efter påverkansvägar genom att ensidigt studera kanoniserad litteratur löper framför allt risken att förbise hur de kanske vanligaste relationerna mellan skönlitterära verk gestaltat sig historiskt. Vid sidan om vidaredikning, intertextualitet, parodi, litterära fadermord, ”talking back” eller andra inomlitterära förbindelser finns även ambitionen att upprätta relationer till välkända föregångare i syfte att locka och styra läsare känslomässigt i en bestämd riktning.

Förutom forskningen kring världslitteratur erbjuder, som jag nämnde inledningsvis, Actor Network Theory, ANT, ingångar till den här typen av litterära relationer. Rita Felskis överföring av Bruno Latours begrepp ”the social” – det sociala, samhälleliga, gemensamma – till ett litteraturhistoriskt sammanhang, innebär ett avvisande av traditionellt periodtänkande, tron på ”stora” berättelser, liksom ensidig uppmärksamhet på det textimmanenta. I stället menar Felski att enskilda verk ingår som *aktiva parter* i ett nätverk av förbindelser och relationer som även sträcker sig utanför det skönlitterära kretsloppet (Felski 2015: 158).

Både *Onkel Toms stuga* och Pehr Thomassons lantarbetarskildringar är tendensverk och därmed synnerligen aktiva parter, men mer i förbindelse med en pågående samhällsdiskussion än inbegripna i en rent estetisk, inomlitterär. Genom att

uppehålla mig vid Thomassons sätt att på olika sätt åberopa och gå i dialog med Beecher Stowes roman har jag velat peka på behovet av ett större intresse för det som faller utanför normerande ramar för arbetarlitteraturen. Ett sådant vidgat fokus kan synliggöra den bredd och rikedom som omger berättelsen om klass och arbete i svensk litteraturhistoria – och därmed också öka förståelsen för det samhälle som formulerat den.

Källor

- Anderson, Bengt E. 2000. *Att rannsaka en barndom: Harry Martinsons Nässlorna blomma: Tillkomst och tematik*. Diss. Göteborg: Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.
- Anonym 1852. "Uncle Tom's Cabin: Samtidens märkvärdigaste Roman". I *Aftonbladet*, 24.10.
- Anonym 1859. "En Svensk arbetares lefnadsöden eller Slaf-lifwet i Sverige". I *Falköpings Tidning*, 7.5.
- Anonym 1859. "Den allmänna ställningen i landet, skildrad af Pehr Thomasson. (Ur Kapten Puff.)". I *Supplement till Söderköpings Tidning*, 1.6.
- ?— [sign.] 1859. "En Arbetares Lefnadsöden, eller Slaflifwet i Sverige, af Pehr Thomasson". I *Skånska Posten*, 6.7.
- Anonym 1883. "Pehr Thomasson". I *Blekinge Läns Tidning*, 13.3.
- Arping, Åsa 2022. "Bästsäljare i förvandling: Användningen av 'Onkel Toms stuga' i Norden, särskilt Sverige". I *Nordica: Tidsskrift för nordisk teksthistorie og æstetik*, 39: 89–118.
- Beecroft, Alexander 2015. *An Ecology of World Literature: From Antiquity to the Present Day*. New York: Verso.
- C— [sign.] 1859. "Ur ett bref från en arbetare". I *Handelstidningens Weckoblad*, 21.5.
- Coles, Nicholas & Janet Zandy (red.) 2006. *American Working-Class Literature: An Anthology*. New York: Oxford University Press.
- Damrosch, David 2003. *What Is World Literature?*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Damrosch, David 2003b. "World Literature, National Contexts". *Modern Philology*, 100 (4): 512–531. <https://doi.org/10.1086/379981>.
- Felski, Rita 2015. *The Limits of Critique*. Chicago: University of Chicago Press.

- Furuland, Lars 1952. *Statarna i litteraturen: En studie i svensk dikt och samhällsdebatt: Från Oxenstierna och Almqvist till de liberala arbetardiktarna*. Diss. Stockholm: Tidens förlag.
- Lindström, Johan 1883. *Folkskalden Pehr Thomasson: Lefnadsteckning*. Stockholm: Karl Gustafsson.
- Martinson, Harry 1944. *Nässlorna blomma: Berättelse*. Stockholm: Albert Bonniers förlag (1935).
- Parfait, Claire 2007. *The Publishing History of Uncle Tom's Cabin*. Aldershot: Ashgate.
- Persson, Gunnel 2019. "Okänd författare inspirerade Cornelis". I *Sydöstran*, 13.3.
- Peterson, Thage G. 2021. *Elin i mitt liv: Om Elin Wägner och mitt unga jag*. Stockholm: Carlsson.
- Stowe, Harriet Beecher 1852. *Onkel Toms stuga eller Negerlifvet i amerikanska slafstaterna*. Svensk översättning S. J. Callerholm. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Thomasson, Pehr 1854. *Vallpojken och inspektorn: Berättelse*. Helsingborg: Ewerlöf.
- Thomasson, Pehr 1859. *En arbetares lefnadsöden, eller Slaflifvet i Sverige*. Göteborg: Arwidsson.
- Tompkins, Jane 1985. "Sentimental Power: *Uncle Tom's Cabin* and the Politics of Literary History". I *Sensational Designs: The Cultural Work of American Fiction, 1790-1860*. New York: Oxford University Press: 122–146.
- Viklund, Jon 2008. "Persuasion in Nineteenth Century Swedish Fiction: C.J.L. Almqvist and the 'Rhetorical Situation'". I *Rhetoric and Literature in Finland and Sweden, 1600–1900*. Harsting, Pernille & Jon Viklund (red.) Copenhagen: Nordisk netværk for retorikkens historie: 1–23.
- Wieselgren, Greta 1978. *Fredrika Bremer och verkligheten: Romanen Herthas tillblivelse*. Stockholm: Norstedts.
- Winship, Michael 1999. "'The Greatest Book of Its Kind': A Publishing History of 'Uncle Tom's Cabin'". I *The Proceedings of the American Antiquarian Society*, 109 (del 2): 309–332.